

ВІДГУК

офіційного опонента доктора педагогічних наук, професора про дисертаційне дослідження Ляховської Юлії Олегівни на тему: «Формування громадянської культури майбутніх учителів іноземної мови у процесі професійної підготовки», що представлено на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки, галузь знань 01 Освіта, педагогіка

З метою здійснення експертизи дисертації Ляховської Юлії Олегівни нами було проаналізовано її зміст й основні наукові праці. Узагальнені результати викладено у наступних положеннях.

Актуальність теми виконаної роботи та зв'язок із відповідними планами галузей науки

Проблема формування громадянських якостей молоді завжди привертала увагу вчених, оскільки, по суті, молодь завжди несла особливу відповідальність за сьогодення і майбутнє Батьківщини, за збереження і розвиток суспільства, за спадкоємність культури, за рівень життя старших поколінь і відтворення нових. Особливо ця позиція актуальна сьогодні, у час воєнного стану в Україні. Актуальність теми дослідження є незаперечною, оскільки сучасна модернізація системи освіти вимагає пошуку нових педагогічних технологій, що здатні забезпечити формування громадянина з активною громадянською позицією, громадянською відповідальністю, громадянською культурою, яка передбачає не тільки оволодіння майбутніми педагогами знаннями про права і обов'язки громадян, переконання їх в доцільності демократичних перетворень суспільства, сформованість високих морально-вольових, патріотичних якостей і почуттів, а й виявлення вмотивованих громадянських вчинків, дій. Адже для країни необхідний професіонал, здатний швидко орієнтуватися в ситуації, творчо розв'язувати виникаючі проблеми, який розуміє і приймає всю міру громадянської відповідальності за свої рішення.

Сьогодні світове співтовариство приділяє у процесі професійної підготовки значну увагу формуванню громадянської культури майбутніх педагогів, як членів громадянського суспільства у чому і полягає актуальність дослідження. Тому виправданим є звернення Ляховської Юлії Олегівни саме до такої проблеми.

Наведені міркування дають підстави для ствердження, що дисертаційна робота Ляховської Юлії Олегівни є вчасною і актуальною,

відповідає запитам і потребам сучасної педагогічної науки і практики, соціальному замовленню суспільства.

Проблему досліджено відповідно до основних напрямів та завдань наукової теми кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини «Формування ціннісних орієнтацій здобувачів освіти в Європейському освітньому середовищі» (державний реєстраційний номер 0116U000115).

Тему затверджено вченою радою Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (протокол № 4 від 24.09.2020 р.).

Найбільш суттєві наукові результати, що містяться в дисертації

Дисертанткою обґрунтовано та впроваджено педагогічні умови і модель формування громадянської культури майбутніх учителів іноземної мови у процесі професійної підготовки, а також розроблено, апробовано й впроваджено в освітній процес ЗВО методики діагностування рівнів сформованості громадянської культури майбутніх учителів іноземної мови.

Нові факти, одержані здобувачкою

Вважаємо, що дисертаційне дослідження Ляховської Юлії Олегівни є комплексним, у якому виявлено особливості формування громадянської культури майбутніх учителів іноземної мови у процесі професійної підготовки. Зокрема: уперше визначено та обґрунтовано педагогічні умови (актуалізація громадянських цінностей, мотивація здобувачів у ході оптимального поєднання інноваційних форм, технологій, активних методів навчання; оволодіння професійними знаннями на основі збагачення й акцентування на громадянській проблематиці в навчальних дисциплінах; включення здобувачів у позааудиторну і практичну діяльність із формування власної громадянської позиції щодо вияву громадянської активності в професійній діяльності) та модель формування громадянської культури майбутніх учителів іноземної мови у процесі професійної підготовки, яка охоплює такі блоки та їх складники: ціле-методологічний (мета, підходи, принципи), змістово-процесуальний (етапи та зміст, інноваційні форми, технології, активні методи навчання), оцінно-результативний (критерії, показники, рівні, діагностичний інструментарій, результат); уточнено сутність та конкретизовано ключове поняття дослідження: «формування громадянської культури майбутніх учителів іноземної мови у процесі професійної підготовки»; критерії (мотиваційно-ціннісний, пізнавально-когнітивний, поведінково-діяльнісний), показники та рівні (низький, середній, високий) сформованості громадянської

культури майбутніх учителів іноземної мови; удосконалено форми, методи, технології формування громадянської культури майбутніх учителів іноземної мови; подальшого розвитку набули інтеграційні підходи до формування громадянської культури майбутніх учителів іноземної мови у процесі поєднання аудиторної та позааудиторної роботи.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Проведений аналіз змісту дисертаційного дослідження, а також публікацій Ляховської Юлії Олегівни виступає у якості підстави для висновку про наукову обґрунтованість й достовірність викладених авторкою результатів. Підтвердженням цього є акцентування дослідниці на суперечностях, що підтверджують актуальність і недостатню розробленість окресленої проблематики у вирішенні нагальних питань. Беручи до уваги окреслені суперечності стосовно досліджуваної проблематики, дисертантка, на наш погляд, правильно визначила об'єкт, предмет, мету та гіпотезу дослідження. Зокрема авторській гіпотезі, як вагомому структурному елементу дослідження, притаманні інструментальність, належна прогностичність.

Науковець використала значну кількість навчально-методичної психолого-педагогічної літератури (196 найменувань, зокрема 18 – іноземною мовою). На основі виваженого використання низки методів дослідження здобувачка комплексно підійшла до розв'язання 5 завдань досліджуваної проблеми. Новизна і вірогідність загальних висновків дисертаційного дослідження авторки забезпечені методологічною обґрунтованістю вихідних положень; використанням адекватних методів дослідження. Усе це створило необхідні умови для оптимального вибору стратегії наукового пошуку та його ефективного реалізації. Зміст дисертаційного дослідження продуманий, включає важливі загальнонаукові, теоретико-методологічні та практичні питання щодо формування громадянської культури майбутніх учителів іноземної мови у процесі професійної підготовки, які логічно пов'язані між собою. Одержані дані та результати їх опрацювання вказують на ефективність обраної наукової траєкторії дослідження.

Значення для науки і практики одержаних автором результатів

Як засвідчує проведений аналіз, наукові здобутки Ляховської Юлії Олегівни складають теоретичну і методичну базу для подальших досліджень питань формування громадянської культури майбутніх учителів іноземної мови у процесі професійної підготовки.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у розробці та впровадженні у освітній процес ЗВО: методики діагностування рівнів сформованості громадянської культури майбутніх учителів іноземної мови; оновленні змісту професійно орієнтованих дисциплін «Педагогіка», «Політологічна та соціологічна науки», «Країнознавство», «Історія та культура України», «Методика навчання іноземної мови», «Практичний курс англійської мови», «Практична граматики», дисциплін вільного вибору студента «Основи наукових педагогічних досліджень», «Молодь і сучасне суспільство», запровадження спецсемініарів «Розвиток громадянської поведінки майбутнього вчителя іноземної мови», «Основи професійної відповідальності вчителя іноземних мов» та рефлексивного семінару «Що дало мені навчання в ЗВО у напрямі формування громадянської культури для самовдосконалення», використанні активних методів та інноваційних форм і технологій, психолого-педагогічних тренінгів, активізації позааудиторної роботи.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Харківської гуманітарно-педагогічної академії (довідка № 01-12/201 від 22.06.2022), Волинського національного університету імені Лесі Українки (довідка № 03-24/04/1340 від 24.06.2022), Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (довідка № 06/16 від 22.06.2022), Криворізького державного педагогічного університету (довідка № 09/1-224/3 від 22.06.2022).

Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації

Матеріали дослідження можуть бути використані в освітньому процесі педагогічних ЗВО для формування громадянської культури майбутніх учителів іноземної мови, стати основою навчально-методичних видань з формування громадянської культури майбутніх учителів іноземної мови, а також у системі роботи студентського самоврядування та інститутом кураторства у роботі зі здобувачами.

Оцінка змісту дисертації та її завершеність

Відзначимо, що ступінь обґрунтованості наукових положень та висновків, сформульованих у дисертації, забезпечуються логічною структурою дисертаційного дослідження.

Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (196 найменувань, зокрема 18 – іноземною мовою), 9 додатків на 121 сторінці. Загальний обсяг дисертації становить 376 сторінок, із них – 219 сторінок основного тексту. Робота містить 3 рисунки, 58 таблиць.

Так, у *вступі* обґрунтовано актуальність та доцільність виконаного дослідження; вказано на зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено об'єкт, предмет, гіпотезу, мету, завдання і методи дослідження; висвітлено наукову новизну і практичне значення результатів дослідження; представлено апробацію та впровадження результатів дослідження; зазначено особистий внесок здобувача; подано структуру й обсяг дисертаційної роботи.

У першому розділі *«Теоретичні основи формування громадянської культури майбутніх учителів іноземної мови у процесі професійної підготовки»* проведено аналіз наукової літератури з проблеми дослідження, що дозволило осмислити специфіку професійної підготовки майбутнього вчителя іноземної мови у ЗВО. Вона визначається існуванням у професійній підготовці низки спрямувань (індивідуально-особистісного, комунікативного, професійно-педагогічного). Виявлено специфічні характеристики професійної підготовки майбутнього вчителя іноземної мови у контексті дослідження: вона будується на основі базової культури особистості; передбачає розвиток «мовної особистості» і формування у майбутнього вчителя громадянської культури.

Позитивним є те, що вагома увага у першому розділі зосереджена на аналізі понять «громадянин», «громадянськість», «патріотизм», «культура», «громадянська культура», «громадянське суспільство», що дало можливість потрактувати ключовий термін «формування громадянської культури майбутніх учителів іноземної мови у процесі професійної підготовки».

Обґрунтовано специфіку педагогічної діяльності майбутнього вчителя іноземної мови й визначено її функції: інформаційна, практико-орієнтаційна, інтегруюча, рефлексивна.

На підставі проведеного узагальнення, здобувачкою визначено особливості формування громадянської культури майбутніх учителів іноземної мови в спектрі їх підготовки до професійної діяльності, це: єдність особистісно-орієнтованої та професійної складових професійної підготовки, інтеграція її теоретичної, методичної, практичної сфер; кореляція загально-наукового, загальнопрофесійного і спеціального компонентів професійної підготовки майбутніх педагогів, а також особлива значимість патріотичного, політико-правового, національного, міжнаціонального і загальнолюдського аспектів громадянської культури для майбутнього вчителя; комплексний характер мети громадянської освіти, що виявляється в єдності наукових знань, ціннісних відносин і практичної діяльності, а також її безперервність, послідовність і

наступність на державному, регіональному, локальному й індивідуальному рівнях реалізації, врахування яких дозволяє істотно підвищити ефективність процесу формування громадянської культури в ході професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови.

Визначено професійні якості майбутніх учителів іноземної мови.

У другому розділі *«Діагностика сформованості громадянської культури майбутніх учителів іноземної мови у процесі професійної підготовки»* прописано та обґрунтовано такі етапи дослідно-експериментальної роботи: констатувальний, метою якою було виявлення початкового стану сформованості громадянської культури у майбутніх учителів іноземної мови; формувальний, що включав апробацію розробленої моделі та реалізацію педагогічних умов формування громадянської культури майбутніх вчителів іноземної мови, проведення контрольних зрізів; узагальнювальний, в процесі якого проводився аналіз і оцінка отриманих результатів.

Для визначення необхідності проведення педагогічного експерименту організовано пілотажне дослідження. Аналіз навчальних планів, програм дозволив авторці визначити основні труднощі здійснення процесу формування громадянської культури майбутніх учителів іноземної мови.

Аналіз педагогічного процесу в ЗВО, особливості розвитку молодіжних рухів, які формують громадянську культуру здобувачів, дозволили виявити труднощі в організації та реалізації цього процесу.

Визначено критерії та показники сформованості громадянської культури майбутніх учителів іноземної мови, до яких належать: мотиваційно-ціннісний, пізнавально-когнітивний, поведінково-діяльнісний та рівні їх сформованості: високий, середній, низький.

Констатувальний етап експерименту показав низький рівень сформованості громадянської культури студентської молоді.

Такий підхід цілком підтверджує високий рівень професіоналізму авторки та засвідчує сформованість умінь педагогічного моделювання.

У третьому розділі *«Апробація моделі та експериментальна перевірка педагогічних умов формування громадянської культури майбутніх учителів іноземної мови у процесі професійної підготовки»* розроблено й апробовано модель формування громадянської культури майбутніх учителів іноземної мови у процесі професійної підготовки, яка охоплює такі блоки та їх складники: ціле-методологічний (мета, підходи, принципи), змістово-процесуальний (етапи та зміст, інноваційні форми, технології, активні методи навчання), оцінно-результативний (критерії,

показники, рівні, діагностичний інструментарій, результат); обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови формування громадянської культури майбутніх учителів іноземної мови у процесі професійної підготовки.

Ефективність зrealізованих педагогічних умов доведено порівняльним аналізом результатів констатувального і формувального етапів експерименту та повторної перевірки, який підтвердив, що включення до змісту навчання громадянської складової сприяє підвищенню ефективності процесу формування громадянської культури майбутнього вчителя іноземної мови в процесі його підготовки у ЗВО.

Результатами проведеного емпіричного дослідження повністю підтверджують гіпотезу, показали більш істотні зміни, що відбулися в експериментальних групах, де було зrealізовано авторський підхід, що базувався на впровадженні педагогічних умов та авторській моделі.

Педагогічну результативність і достовірність експериментального дослідження підтверджено методами математичної статистики.

Слід відзначити, що загальні висновки відповідають поставленим завданням, обґрунтованість і переконливість яких засвідчують самостійність і логічність суджень, достатню наукову підготовленість здобувачки. Позитивно розцінюємо представлену у додатках наукову інформацію, а таблиці та рисунки увиразнюють уявлення про цілісність дослідження, проведеного дисертанткою. Список використаних джерел зроблено з дотриманням встановлених вимог.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації

В цілому, позитивно оцінюючи наукове і практичне значення отриманих дисертанткою результатів, слід відмітити ряд дискусійних положень і зауважень до змісту роботи:

1. Варто було б більш детально обґрунтувати виведене вами поняття «Формування громадянської культури майбутніх учителів іноземної мови у процесі професійної підготовки».

2. Авторкою визначено і теоретично обґрунтовано педагогічні умови формування громадянської культури майбутніх учителів іноземної мови у процесі професійної підготовки, що забезпечують позитивну динаміку розвитку рівнів підготовки фахівців, а також забезпечують ефективність моделі формування громадянської культури майбутніх учителів іноземної мови у процесі професійної підготовки. Більш детального обґрунтування потребує доцільність саме цих, запропонованих вами, педагогічних умов.

3. Варто було б підготувати й упровадити в освітню практику закладів вищої освіти навчально-методичне забезпечення для формування громадянської культури майбутніх учителів іноземної мови у процесі професійної підготовки з акцентуванням на дистанційне (змішане) навчання в умовах пандемії та воєнного стану.

4. На нашу думку, цінним і доречним було б представлення параграфу з характеристикою зарубіжного досвіду формування громадянської культури майбутніх учителів іноземної мови у процесі професійної підготовки та виокремлення можливих шляхів його імплементації в освітній процес українських закладів вищої освіти.

5. Результати формувального експерименту варто було б більш детально розписати у висновках до розділу та у загальних висновках.

Однак, викладені зауваження та побажання, що мають рекомендаційний характер і можуть бути враховані в подальшій науковій роботі дисертантки, не зменшують теоретичного та практичного значення результатів дисертаційної роботи.

Повнота висвітлення результатів в опублікованих працях

Основні результати дослідження висвітлено у 13 (11 – одноосібних) публікаціях автора, з яких 7 відображають основні наукові результати, 5 – апробаційного характеру, 1 – додатково відображає наукові результати дисертації.

Особистий внесок здобувача

У статті «Comparative Characteristics Of Information Technologies And Technologies Of Distance Learning Of Higher Education Institutions» (у співавторстві з V. Dibrova, S. Sovhira та ін. (2021)) подано авторський підхід до застосування технологій дистанційного навчання у період карантину (внесок автора 20%); у публікації «Інновації у формуванні громадянськості та правової культури студентів» (у співавторстві з О. Бялик (2020)) здобувачем запропоновано інноваційні педагогічні підходи при інтегративному їх використанні в освітньому процесі (компетентнісний, культурологічний, особистісно-орієнтований, аксіологічний, рефлексивний) та напрями навчання (традиційний, програмований, проблемний, інтерактивний, контекстний, проектний тощо) (внесок автора 65%).

Констатуємо і той факт, що загальний об'єм основного тексту дисертації відповідає вимогам до написання наукових досліджень, які подаються на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки, галузь знань 01 Освіта, педагогіка.

Висновок. Результати аналізу дисертації, опублікованих праць дають підстави для висновку про те, що, рецензоване дисертаційне дослідження Ляховської Юлії Олегівни на тему: «Формування громадянської культури майбутніх учителів іноземної мови у процесі професійної підготовки» є самостійним, завершеним дослідженням, яке має наукову новизну, теоретичне і практичне значення для педагогічної науки і практики. Вважаємо, що дисертація заслуговує на позитивну оцінку, відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі змінами), Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а її автор Ляховська Юлія Олегівна заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки, галузь знань 01 Освіта, педагогіка.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор
завідувач кафедри педагогіки та психології
Закарпатського угорського інституту
ім. Ференца Ракоці II

О. А. Біда

Підпис О.А. Біди завіряю.

Зав. відділом кадрів

Закарпатського угорського інституту

ім. Ференца Ракоці II

Г. Рейплік